

Людмила Горлова
(Вінниця)

УДК 811.112.2'367

КІЛЬКІСНІ ПАРАМЕТРИ СЕМАНТИЧНОЇ СПОЛУЧУВАНOSTІ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ВВІЧЛИВИЙ» ТА «ПРИСТОЙНИЙ» У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Розглядаються особливості семантичної сполучуваності німецьких прикметників зі значенням *höflich* “ввічливий” та *anständig* “пристойний”, а саме такі кількісні параметри сполучуваності як обсяг, частота вживання та вживаність підкласів, а також широта та селективність сполучуваності. Згадані параметри вимірюються за допомогою статистичних методів.

Ключові слова: семантична сполучуваність; обсяг, частота вживання, вживаність підкласів; широта, селективність сполучуваності.

Реалізація значення слова в мові та мовленні відбувається через його сполучуваність з іншими словами. Явище сполучуваності лексичних одиниць неодноразово поставало об'єктом дослідження багатьох відомих лінгвістів, зокрема В. Г. Адмоні, Н. М. Амосової, Ю. Д. Апресяна, В. В. Левицького, М. П. Кочергана, В. І. Перебийніс та ін.

Лексична одиниця може сполучуватися з класом слів (синтаксична сполучуваність), з підкласом слів (семантична сполучуваність) та з окремим словом (лексична сполучуваність) [4, с. 193]. **Метою** статті є аналіз семантичної сполучуваності прикметників зі значенням *höflich* “ввічливий” та *anständig* “пристойний”, об'єднаних як позитивні характеристики етикету, на матеріалі художніх та публіцистичних текстів початку ХХ ст. та кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Було досліджено 30 художніх творів 1900–1930 рр. обсягом 2 млн. слововживань (СВ), по декілька номерів публіцистичних видань *Vossische Zeitung*, *Berliner Tageblatt*, *Die Weltbühne*, *Die Fackel* за 1900–1930 рр. обсягом 2 млн. СВ, 20 романів художньої прози 1980–2010 рр. обсягом 2 млн. СВ, по декілька номерів публіцистичних видань *Die Zeit*, *Die Welt*, *Der Spiegel*, *Archiv der Gegenwart* за 1980–2010 рр. обсягом 2 млн. СВ.

Із згаданих художніх та публіцистичних текстів методом суцільної вибірки було виписано 1673 мікроконтексти, в яких вживались прикметники зі значенням “ввічливий” (*höflich*, *artig*, *freundlich*, *galant*, *liebenswert*, *zuvorkommend*) та “пристойний” (*anständig*, *ehrlich*, *fair*, *ordentlich*, *rechtschaffen*). Вивчення семантичної сполучуваності передбачає визначення контекстуальних партнерів, із якими сполучуються досліджувані прикметники. На рівні підкласів прикметники сполучаються з іменниками. Спираючись на семантичну класифікацію іменників, розроблену В. В. Левицьким [1, с. 52], та враховуючи досліджуваний матеріал, логічно-інтуїтивним шляхом було виокремлено 18 лексико-семантичних підкласів іменників, які розподілились таким чином:

I. Нейтральні назви людей (*Mensch*, *Person*), члени сім'ї, родичі (*Vater*, *Schwester*), власні імена (*Michel*, *Sabine*).

II. Люди за професією (*Architekt*, *Kellnerin*), родом занять (*Hausfrau*, *Handwerker*), соціальним статусом (*Bürger*, *Mittelständler*), титулом (*Baron*, *Graf*), званням (*Professor*, *Oberleutnant*), національністю (*Russe*, *Italiener*), місцем проживання (*Skandinavier*, *Asiat*), віросповіданням (*Katholik*, *Christ*).

III. Люди, пов'язані певними взаємовідносинами (*Kollege*, *Partner*), охарактеризовані притаманними їм властивостями (*Held*, *Intellektueller*), інші номінації живих істот (*Wesen*, *Tier*), збірні та одинично-збірні назви живих істот (*Volk*, *Personal*).

IV. Зовнішність людини (*Magerkeit*, *Haltung*), частини її тіла (*Auge*, *Herz*), вираз обличчя (*Miene*, *Grimasse*), одяг (*Kleider*, *Frack*), голос, інтонація (*Stimme*, *Intonation*), фізичний стан (*Krankheit*).

V. Почуття (*Freude, Beleidigung*), відчуття (*Empfindung, Emotion*), думки (*Gedanke, Überlegung*), переконання (*Ansicht, Gesinnung*), мотивація (*Motivation*), спогади (*Erinnerungen*), враження (*Eindruck*), інтереси (*Interesse*).

VI. Характер, темперамент людини (*Charakter, Temperament*), риси характеру (*Bescheidenheit, Widerborstigkeit*), людські якості (*Hilfsbereitschaft, Höflichkeit*).

VII. Дії (*Beifall, Austausch*), рухи (*Geste, Händedruck*), поведінка (*Benahmen, Betragen*), манери (*Manieren, Umgangsformen*), процеси (*Prozess*), перетворення (*Wandlung*).

VIII. Робота, праця (*Arbeit, Beruf*), освіта (*Ausbildung*), кар'єра (*Karriere*), продукт діяльності людини (*Werk, Erzeugnis*).

IX. Абстракції на позначення способу (*Weise, Art*), методу (*Methode, Verfahren*), фактору (*Faktor*), значення (*Bedeutung*), прикладу (*Exempel*), наміру (*Absicht*), наслідку (*Folgerung*), причини (*Beweggrund*), умови (*Bedingung*), рівня (*Niveau*), стану (*Zustand*), форми, частини (*Form, Element*), вартості (*Verkaufspreis*), часу, періоду (*Moment, Jahrhundert*), відстані (*Distanz*) та інші абстрактні поняття (*Idylle*).

X. Мова та мовлення (*Rede, Konversation*), одиниці мови (*Wort, Phrase*), акти мовлення (*Frage, Antwort*), висловлювання (*Aussage, Kommentar*).

XI. Книги (*Buch*), літературні жанри (*Roman, Novelle*), публіцистичні жанри (*Artikel, Bericht*), джерело та вид інформації (*Zeitung, Medien*), документи (*Vertrag*).

XII. Неживі предмети, речі (*Geschenk, Maskottchen*), їжа (*Mahl*).

XIII. Можливість (*Möglichkeit, Aussicht*), бажаність (*Wunsch, Anliegen*), дійсність події (*Wahrheit*).

XIV. Місце дії: будови (*Haus*), приміщення (*Wohnung, Zimmer*), організації (*Büro, Firma*).

XV. Життя (*Leben*), періоди життя (*Zukunft*).

XVI. Держава (*Deutschland, Kaiserreich*), її атрибути (*Demokratie*).

XVII. Мистецтво (*Kunst*), атрибути мистецтва (*Musik, Bild*).

XVIII. Тварини, комахи (*Hund, Maikäfer*).

Дослідження семантичної сполучуваності передбачає вивчення таких кількісних параметрів сполучуваності як: *обсяг підкласів, частота вживання, вживаність підкласів, широта, селективність та інтенсивність сполучуваності*.

Під **обсягом підкласу** розуміють кількість лексичних одиниць, які його складають.

Частота вживання підкласу – це сукупність зафіксованих в тексті вживань усіх лексичних одиниць, які входять до даного підкласу. **Вживаність підкласу** можна позначити деякою відносною величиною, яка виражає частку від ділення частоти вживання підкласу на його обсяг:

$$U = \frac{F}{V},$$

де U – вживаність підкласу, F – частота вживання підкласу, V – обсяг підкласу [3, с. 64].

Реалізація сполучувального потенціалу слова виявляється в тому, що різні слова сполучаються в тексті з неоднаковою кількістю партнерів. Кількість таких партнерів називають **широтою сполучуваності** слова [4, с. 198]. Її також доцільно позначити деякою відносною величиною, що виражає частку від ділення кількості одиниць, із якими сполучуваність зафіксовано, на загальну кількість одиниць, що складають досліджувану систему [3, с. 64-65]. Тож слід вирахувати, з якою кількістю прикметників на позначення позитивних характеристик етикету із 11 досліджуваних вживається певний підклас, тобто широту сполучуваності підкласу іменників.

Таблиця 1

Кількісні параметри сполучуваності прикметників із підкласами іменників на початок ХХ ст.

Підкласи іменників	Обсяг підкласів		Частота вживання		Вживаність підкласу		Широта сполучуваності	
	Худ. твори	Публіцистика	Худ. твори	Публіцистика	Худ. твори	Публіцистика	Худ. твори	Публіцистика
I	45	18	132	117	2,9	6,5	0,9	0,9
II	39	40	44	51	1,1	1,3	0,81	1
III	25	26	30	29	1,2	1,1	0,9	0,9
IV	19	7	34	17	1,8	2,4	0,54	0,63
V	9	15	10	20	1,1	1,3	0,54	0,45
VI	21	18	24	26	1,1	1,4	0,54	0,63
VII	32	41	45	66	1,4	1,6	0,81	0,9
VIII	4	6	5	8	1,25	1,3	0,36	0,27
IX	9	14	11	39	1,2	2,8	0,63	0,81
X	24	26	44	53	1,8	2	0,54	0,63
XI	4	14	4	17	1	1,2	0,27	0,45
XII	8	–	9	–	1,1	–	0,45	–
XIII	5	3	5	3	1	1	0,45	0,18
XIV	2	3	3	3	1,5	1	0,27	0,18
XV	1	2	2	2	2	1	0,18	0,18
XVI	–	3	–	3	–	1	–	0,27
XVII	2	5	2	5	1	1	0,18	0,27
XVIII	5	–	6	–	1,2	–	0,45	–

Таблиця 1 демонструє параметри сполучуваності прикметників на позначення позитивів етикету із виділеними підкласами іменників на матеріалі художніх та публіцистичних текстів початку ХХ ст. Серед художніх творів найбільшим за обсягом виявився I підклас іменників, що позначає нейтральні назви людей, родичів та власні імена – 45 ЛО при частоті вживання 132 ЛО. За ним слідує II підклас іменників на позначення людей за професією, соціальним статусом, національністю тощо – 39 ЛО при частоті вживання 44 ЛО. Найменший за обсягом XV підклас на позначення життя та періодів життя містить лише 1 ЛО. Складових XVI підкласу на позначення держави та її атрибутів у художніх творах початку ХХ ст. взагалі не виявлено.

У публіцистиці найбільші за обсягом зафіксовані підкласи розподілились таким чином: VII – на позначення дій, рухів, поведінки (41 ЛО при частоті вживання 66 ЛО) та II – на позначення людей за професією, соціальним статусом, національністю тощо (40 ЛО при частоті вживання 51 ЛО). Найвища частота вживання відмічена у I підкласу іменників, що позначають нейтральні назви людей, родичів та власні імена – 117 ЛО, при тому, що обсяг підкласу складає лише 18 ЛО. Найменший за обсягом XV підклас на позначення життя та періодів життя складає 2 ЛО. А підкласи XII та XVIII на позначення неживих предметів та тварин відповідно не містять жодної одиниці.

Щодо величини, яка позначає вживаність підкласу, то найбільшими показниками характеризується I підклас іменників на позначення нейтральних назв людей, родичів та власних імен ($U = 6,5$ у публіцистиці та $U = 2,9$ у художніх творах), що як раз і відзначається найвищою частотою вживання.

Що стосується широти сполучуваності підкласів, то найбільша величина (1) зафіксована у публіцистиці в підкласі II на позначення людей за професією, соціальним статусом, національністю тощо. Показник широти сполучуваності 0,9 виявлено у I підкласі

на позначення нейтральних назв людей, родичів та власних імен та III підкласі на позначення інших назв людей у художніх та публіцистичних текстах, а також у VII підкласі на позначення дій, рухів, поведінки у публіцистиці. Тобто іменники цих підкласів мають найбільшу кількість контекстуальних партнерів.

Таблиця 2

Кількісні параметри сполучуваності прикметників із підкласами іменників на кінець XX ст. – початок XXI ст.

Підкласи іменників	Обсяг підкласів		Частота вживання		Вживаність підкласу		Широта сполучуваності	
	Худ. твори	Публіцистика	Худ. твори	Публіцистика	Худ. твори	Публіцистика	Худ. твори	Публіцистика
I	26	43	65	136	2,5	3,1	1	1
II	16	62	17	91	1,06	1,4	0,63	0,9
III	13	44	14	58	1,07	1,3	0,63	0,9
IV	7	8	16	22	2,3	2,75	0,45	0,45
V	4	9	4	15	1	1,6	0,36	0,54
VI	2	10	2	11	1	1,1	0,18	0,54
VII	11	64	13	144	1,2	2,25	0,63	0,9
VIII	3	11	4	28	1,3	2,5	0,27	0,45
IX	6	14	7	29	1,16	2,07	0,45	0,63
X	7	25	12	56	1,7	2,24	0,63	0,72
XI	1	10	1	10	1	1	0,09	0,45
XII	9	2	10	2	1,1	1	0,45	0,18
XIII	1	4	1	4	1	1	0,09	0,36
XIV	1	4	2	5	2	1,25	0,09	0,36
XV	–	3	–	7	–	2,3	–	0,27
XVI	–	6	–	6	–	1	–	0,27
XVII	3	6	3	6	1	1	0,09	0,45
XVIII	1	2	1	2	1	1	0,09	0,09

За таблицею 2 аналогічно робимо висновки про сполучуваність прикметників на позначення позитивів етикету з підкласами іменників на матеріалі художніх та публіцистичних текстів кінця XX ст. – початку XXI ст. Як уже зазначалось вище, різниця у частоті вживання прикметників зі значенням “*ввічливий*” та “*пристойний*” у художніх та публіцистичних текстах цього періоду досить значна – 172 СВ : 632 СВ. У художній прозі найбільший за обсягом підклас – I на позначення нейтральних назв людей, родичів та власних імен (26 ЛО при частоті вживання 65 ЛО). Найменша кількість слів (лише по 1 ЛО) зафіксована у складі таких підкласів: XI на позначення книг, літературних та публіцистичних жанрів, XIII на позначення можливості та бажаності, XIV на позначення будов та приміщень, XVIII на позначення тварин та комах. Жодного іменника не включено до складу підкласів XV (життя, періоди життя) та XVI (держава, її атрибути). Найвищий показник вживаності ($U = 2,5$) встановлено у I підкласу на позначення нейтральних назв людей, родичів та власних імен

У публіцистичних текстах представлені всі 18 підкласів іменників. Найбільшими за обсягом виявились підкласи VII на позначення дій, рухів, поведінки (64 ЛО при частоті вживання 144 ЛО) та II на позначення людей за професією, соціальним статусом, національністю тощо (62 ЛО при частоті вживання 91 ЛО). Найменші за обсягом підкласи (по 2 ЛО) – XII на позначення неживих предметів та XVIII на позначення тварин та комах. Найвищі показники вживаності зафіксовано у підкласів I на позначення нейтральних назв людей, родичів та власних імен ($U = 3,1$), IV на позначення зовнішності людини ($U = 2,75$) та VIII на позначення роботи, освіти, продукту діяльності людини ($U = 2,5$).

Найвищий результат широти сполучуваності підкласів (1) виявив і в художніх, і в публіцистичних текстах I підклас іменників на позначення нейтральних назв людей,

родичів та власних імен. Також досить високий показник широти сполучуваності (0,9) у публіцистиці демонструють підкласи: II на позначення людей за професією, соціальним статусом, національністю тощо, III на позначення інших назв людей та VII на позначення дій, рухів, поведінки.

Як бачимо, стабільно вирізняються 3-поміж інших підкласи на позначення людей, дій та поведінки. І це очікувано, оскільки прикметники зі значенням “ввічливий” та “пристойний” містять оцінний елемент, і тому вживаються здебільшого для характеристики людей та їхніх вчинків.

За допомогою останнього параметру можна також визначити широту сполучуваності прикметника, тобто кількість підкласів, із якими він може вступати в сполучувальні зв'язки (див. таблицю 3). У творах 1900–1930 рр. широка сполучуваність з підкласами іменників зафіксована у прикметників *anständig* (0,77), *ehrlich* (0,72) та *freundlich* (0,72). У текстах 1980–2010 рр. найвищий показник виявлено у прикметника *ordentlich* (0,83). Отже, ці прикметники, демонструючи високі показники широти сполучуваності, характеризуються широкою семантикою. Найнижчі сполучувальні можливості спостерігаються у прикметника *zuvorkommend* (0,05).

Таблиця 3

Широта сполучуваності прикметників
зі значенням “ввічливий” та “пристойний”

Прикметники		1900–1930		1980–2010	
		Художні твори	Публіцистика	Художні твори	Публіцистика
1	artig	0,5	0,44	0,22	0,44
2	freundlich	0,72	0,61	0,44	0,55
3	galant	0,5	0,33	0,22	0,38
4	höflich	0,55	0,44	0,38	0,61
5	liebenswürdig	0,5	0,66	0,33	0,55
6	zuvorkommend	0,16	0,33	0,05	0,16
7	anständig	0,77	0,77	0,61	0,61
8	ehrlich	0,72	0,72	0,5	0,66
9	fair	0,11	0,27	0,27	0,55
10	ordentlich	0,5	0,33	0,55	0,83
11	rechtschaffen	0,38	0,38	0,16	0,44

Слову притаманна певна властивість, яка регулює його високу сполучуваність з одним підкласом лексем та низьку – з іншим. Цю властивість позначають терміном **селективність**. Ступінь селективності не пов'язаний із частотою сполучуваності двох слів, проте слова з широкою сполучуваністю характеризуються нижчою селективністю [4, с. 204].

Звідси селективність сполучуваності – це параметр, величина якого обернена до широти сполучуваності. Таким чином, ступінь селективності можна вирахувати за простою формулою $S = 1 - w$, де S – селективність, а w – широта сполучуваності [цит. за 2, с. 104]. Підставляючи у цю формулу наявні дані про широту сполучуваності прикметників зі значенням “ввічливий” та “пристойний”, отримуємо показник селективності сполучуваності. Отже, найвищий показник зафіксовано у прикметника *zuvorkommend* ($1 - 0,05 = 0,95$) у художніх творах 1980–2010 рр., а найнижчий – у прикметника *ordentlich* ($1 - 0,83 = 0,17$) у публіцистичних текстах 1980–2010 рр. Тобто вибірковість прикметника з низьким ступенем селективності щодо сполучуваності з підкласами іменників обмежена.

Одним із найважливіших параметрів дослідження семантичної сполучуваності вважається її інтенсивність. Цей параметр дозволяє виміряти силу зв'язку сполучуваних слів. Та оскільки це досить об'ємне завдання, йому планується присвятити окрему статтю.

Аналіз семантичної, лексичної та синтаксичної сполучуваності прикметників зі значенням “ввічливий” та “пристойний” складає разом загальну картину синтагматичних зв’язків прикметників на позначення позитивних характеристик етикету. Опис у перспективі парадигматичних відношень та епідигматичних характеристик у взаємозв’язку із синтагматичними зв’язками дозволить розкрити семантичні особливості досліджуваних лексичних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу: навчальний посібник / [В. В. Левицький, О. Д. Огуй, С. В. Кійко, Ю. Є. Кійко]. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.
2. Гладкоскок Л. Сполучуваність прикметників зі значенням “світлий” в англійській мові / Леся Гладкоскок. – Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці : Видавництво ЧНУ, 2010. – Вип. 531. Германська філологія. – С. 95-107.
3. Левицький В. В. Статистическое изучение лексической семантики: Учеб. пособие / В. В. Левицкий. – Черновцы : ЧГУ, 1989. – 156 с.
4. Левицький В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2006. – 512 с.

Горлова Л. Количественные параметры семантической сочетаемости прилагательных со значением «вежливый» и «пристойный» в немецком языке.

*Рассматриваются особенности семантической сочетаемости немецких прилагательных со значением *höflich* “вежливый” и *anständig* “пристойный”, а именно такие количественные параметры сочетаемости как объем, частота употребления и употребляемость подклассов, а также широта и селективность сочетаемости. Упомянутые параметры измеряются с помощью статистических методов.*

Ключевые слова: семантическая сочетаемость; объем, частота употребления, употребляемость подклассов; широта, селективность сочетаемости.

Horlova L. Semantic Combinability of German Adjectives with the Meaning "Polite" and "Decent" (Quantitative Parameters).

*The article focuses on the analysis of the peculiarities of the semantic combinability of the German adjectives with the meaning *höflich* “polite” and *anständig* “decent”, namely such quantitative indicators as subclass volume and usage frequency, combinability width and selectivity. Statistic methods are used to calculate the named indicators.*

Key words: semantic combinability; subclass volume, subclass usage frequency, combinability width, combinability selectivity.

Андрій Грицьків, Ірина Гумовська
(Тернопіль)

УДК 81-112.2

ДІАХРОНІЧНІ ТА СИНХРОНІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЮРИДИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

Стаття розглядає діахронічні та синхронічні аспекти взаємодії юридичної та економічної термінолексyki. У роботі звертається увага на питання генетичних юридично-економічних транспозицій.

Ключові слова: юридичні терміни, економічний дискурс, генетичні транспозиції.

Актуальність теми пов’язана з важливістю правових норм і законів у системі економічних зв’язків, адекватної мовної реалізації цих зв’язків.

Мета статті — простежити діахронічні та синхронічні аспекти взаємодії юридичних термінів у структурі економічного тексту. **Об’єктом дослідження** є процеси